

ГЕЄЦЬ

Валерій Михайлович — академік НАН України, академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Державної установи «Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України»

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В КООРДИНАТАХ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

**Стенограма доповіді на засіданні
Президії НАН України 21 серпня 2026 року**

У доповіді економіку України розглянуто в сучасних координатах глобального розвитку, що змінюються під впливом війни, трансформації світового економічного порядку, технологічної конкуренції та європейської інтеграції. Наголошено, що пріоритетним завданням стає не лише відновлення втраченого потенціалу, а й формування нової траєкторії розвитку країни, що поєднуватиме захист виробничої бази, людського капіталу, внутрішнього ринку, критичної інфраструктури з технологічним оновленням та врахуванням сучасних викликів і загроз для глобального економічного розвитку, а також особливостей інтеграції України до Європейського Союзу на паритетних засадах, які забезпечували б захист національних інтересів та внутрішнього ринку.

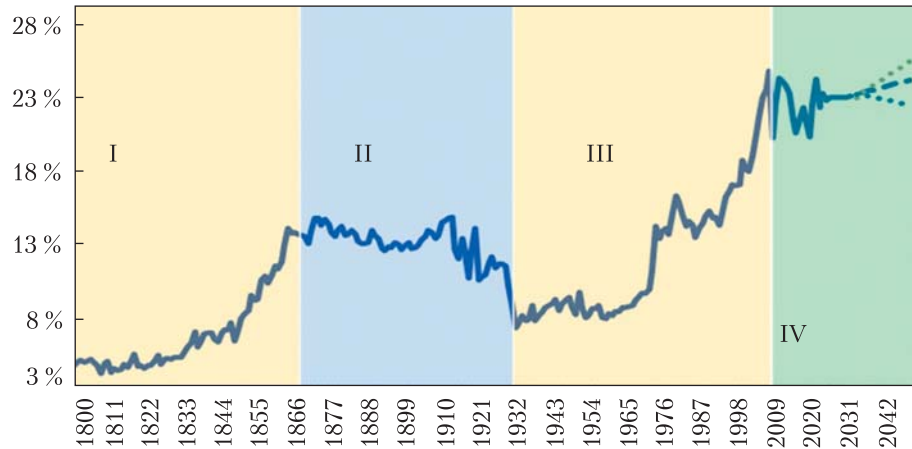
Шановний Анатолію Глібовичу!

Шановні учасники засідання!

Оскільки мою доповідь присвячено аналізу української економіки в координатах глобального розвитку, спочатку варто зупинитися на питанні, що на сьогодні являє собою економіка України.

За міжнародно визнаними критеріями, українська економіка — це мала відкрита ринкова економіка. Причому «відкрита» означає, що в зовнішньоторговельному обігу перебуває значна частина нашого валового внутрішнього продукту. До того ж наша економіка характеризується певними системними вадами, серед яких однією з найістотніших є те, що за всі роки незалежності Україна так і не змогла подолати серйозну суперечність між державою і власністю. На жаль, це питання і досі залишається відкритим. Крім того, в умовах широкомасштабної війни управління економікою досить часто набуває адміністративного характеру, що, звісно, звужує економічні свободи, і цю проблему також доведеться розв'язувати в повоєнний час.

Рис. 1. Взаємозв'язок динаміки світової торгівлі та глобального ВВП на довготривалому часовому відтинку (1800—2025)

Що стосується викликів та ризиків для глобального розвитку (а вони безпосередньо впливають на економіку України), то серед них насамперед слід відзначити такі:

- старіння населення;
- нерівність, що поглиблюється у світі;
- кліматичний стрес;
- пандемії;
- геополітична фрагментація економіки.

У таких умовах невизначеності та непередбачуваності ринок з його автоматичними регуляторами не може виконувати функції промотора економічного зростання.

На рис. 1 наведено графічну інтерпретацію взаємозв'язку динаміки світової торгівлі та глобального економічного зростання за останні 225 років. На графіку чітко виокремлюються чотири періоди.

Перший (від початку до 60-х років XIX ст.) характеризувався тим, що торгівля у своїй динаміці випереджала приріст ВВП і, по суті, була промотором економічного зростання. Однак надалі почалося поступове зниження ефективності впливу ринку на динаміку економічного зростання.

Другий період, який пізніше назвуть «період економічного націоналізму I», тривав досить довго — аж до 30-х років XX ст. Ці зміни були пов'язані з тим, що вільний ринок, який домінував у першому періоді, сформував невизначеність і породив величезну нерівність. Тому весь другий період характеризувався бо-

ротьбою з накопиченими проблемами, осмисленням серйозних вад капіталізму і пошуком нової моделі взаємодії.

І лише після Другої світової війни було знайдено механізм розв'язання цих суперечностей на національному рівні через поєднання соціального й економічного. Під «економічним» мається на увазі орієнтація бізнесу на прибутковість, а під «соціальним» те, що держава бере на себе відповідні соціальні зобов'язання. Так, у третьому періоді почала формуватися національна модель держави добробуту. Цей процес поширився на економіки майже всіх країн світу, зокрема й України, яка тоді входила до складу колишнього СРСР.

Паралельно розвивався, поступово нарощуючи темпи, процес глобалізації економіки. І вже наприкінці XX — на початку XXI ст. виникли нові суперечності — вже між національним і глобальним. Отже, зараз ми перебуваємо в четвертому періоді, коли вдруге за більш як 200-річну історію його розвитку в нові й новітні часи ринок перестає виконувати свої функції. При цьому світ наче розпадається на дві частини: в одній домінують транснаціоналізм і глобалізм, ідея світу без кордонів, влада корпорацій і дешевий експорт, а в іншій панує економічний егоїзм, національні держави, намагаючись захистити себе, відстоювати власні економічні інтереси, вводять торговельні обмеження і використовують ресурси як зброю. Виникає так званий економічний

розлом сучасності, або «період економічного націоналізму II».

Як поєднати глобальне з національним, як забезпечити взаємодію між ними, сьогодні ще ніхто не знає. Адже «глобальне» — це транснаціоналізація на засадах космополітичного ринку, це шлях до глобального уряду, який обмежить соціетальний порядок денний сучасності, а отже, і довгострокові інтереси суспільства. А «національне» — це демократична влада, національно організована держава, яка має обмежені можливості глобальної інтеграції. Поки що йде пошук моделі майбутньої ринкової взаємодії, і, як свідчить історичний досвід, тривати цей процес може доволі довго, супроводжуючись серйозними соціальними і політичними наслідками.

На сьогодні вчені намагаються лише сформулювати окремі принципи, за якими надалі можна буде вибудовувати нову модель взаємодії глобального і національного.

Зазначені вище процеси зумовлюють перформативання макрорегіональної структури глобальної економіки, де досить чітко виокремлюються три макроблоки: євроатлантичний блок (США та країни ЄС), китаєцентричний блок (Китай та його сателіти) і так званий Глобальний Південь (Індія та країни-балансирі, які зазвичай намагаються працювати з усіма, використовуючи контакти на свою користь).

Євроатлантичний блок у всіх сенсах є найближчим до нашого менталітету, і Україна поставила собі за мету стати його частиною, вступивши в Євросоюз. Однак, якщо придивитися уважніше, стає очевидним, що цей блок не такий уже й однорідний. Зокрема, у відстоюванні власних економічних інтересів Сполучені Штати досить часто використовують протекціонізм, субсидують окремі галузі промисловості і за потреби вдаються до одностороннього тиску на партнерів. Країни ЄС не мають можливості діяти в такий спосіб, оскільки їхня залежність від ресурсів набагато більша, ніж у США, а тому вони змушені постійно шукати компроміси, приймати узгоджені рішення, намагаються не допускати конфліктних ситуацій.

Загалом Євросоюз є прикладом досить суперечливої моделі взаємодії глобального й національного. Особливо з точки зору її політичної складової. Достатньо згадати невдалі спроби розвивати ЄС як єдину країну і ратифікувати Конституцію Європейського Союзу. Проте ЄС має великий потенціал для розвитку як потужний економічний союз, і для нас це надзвичайно важливо, оскільки свій вибір ми вже зробили.

Усі численні соціологічні дослідження, які проводилися в Україні з 2021 по 2025 р., щоб з'ясувати ставлення населення до вступу в Європейський Союз, підтверджують наявність консенсусу з цього питання серед українців — переважна більшість опитаних проголосувала б «за».

Водночас процес зближення України з Євросоюзом відбувається зовсім не просто. Йдеться насамперед про певну невідповідність наших дій вимогам ЄС, а інколи й нерозуміння того, що в переговорні позиції України закладається нормативний фундамент юридичного характеру.

Наведу лише один приклад невідповідності європейського і національного в енергетичній сфері. В розділі 15 «Енергетика» переговорного процесу щодо вступу України до ЄС закладається нормативна основа для подальшої технічної та комерційної інтеграції внутрішнього ринку України та європейського енергетичного ринку. Передбачені зміни охоплюють такі сфери енергетичної політики, як енергоефективність, макробезпека, енергетичне врядування. Разом з тим, прийняті документи, як свідчить навіть попередній аналіз цих актів, мають ознаки декларативності, оскільки є недоліки у фінансово-економічному обґрунтуванні; повною мірою не використано правила дерегуляції (відтермінування), що загрожує невиконанням жорстких європейських нормативів; спостерігається запізнення в організації діяльності Науково-експертної ради з питань зміни клімату та збереження озонового шару; часто трапляється копіювання регламентів ЄС без урахування наявної управлінської культури тощо. І ці закладені внутрішні суперечності можуть призвести до того, що Україна вия-

виться неспроможною реалізувати задекларовані зобов'язання.

Прагнучи до Євросоюзу, важливо звертати увагу на історичний досвід його країн-членів. Після завершення Другої світової війни на теренах спустошеної Європи реалізовувалися кілька моделей повоєнного відновлення. Принципово відмінними були ці моделі в Німеччині й Великій Британії. Всі знають, що німці отримували економічну допомогу за планом Маршалла, але менш відомо, що британці також отримували зовнішню фінансову допомогу, причому в грошовому еквіваленті навіть набагато більшу. Так, зовнішня допомога ФРН становила \$1,4 млрд, а Великій Британії — \$3,2 млрд.

Ця допомога дала змогу Великій Британії погасити дефіцит платіжного балансу, уникнути фінансового краху, виконати соціальні зобов'язання та забезпечити потреби у споживанні. Натомість Німеччина змогла реалізувати успішну модель розвитку і створити економічне чудо: країна досягла макростабільності, залучила цільові інвестиції, запустила механізм довгострокового економічного зростання.

Темпи зростання німецької економіки у 1950-х роках становили 8 %, у 1960-х роках — 4,4 %. У Великій Британії цей показник до 1962 р. становив у середньому 2,2 %. Німецькому уряду вдалося вмотивувати людей до заощадження. Норма нагромадження, тобто частка національного доходу, спрямована на інвестиції, модернізацію, впровадження нових технологій, у Німеччині становила 28 %, у Великій Британії — 15—20 %; особисті заощадження громадян — 8—14 % і 6 % відповідно.

У Німеччині було вибудовано цілісну систему, спрямовану на посилення схильності населення до нагромадження: запроваджено премії за заощадження, доплати найкращим працівникам, приділено увагу розвитку інфраструктури для дрібних заощаджень, введено обмеження споживчих витрат через високі ставки за кредитами. Водночас держава стимулювала інвестиції, жорстко обмежувала монополії, надавала податкові пільги для корпоративних інвесторів.

Британці мали зовсім іншу мотивацію. Вони вважали, що достатньо настраждалися під час війни і тепер можуть собі дозволити трохи розслабитися, а тому доходи населення витрачалися переважно на базове споживання. Країна стикалася з дефіцитом інвестицій, високими податками на бізнес, великими витратами на утримання армії та розвиток ядерної зброї; модель держави «загального добробуту» передбачала постійний дефіцит бюджету і потребувала зовнішніх запозичень.

Іншим показовим прикладом для України може бути порівняння моделей перехідних економік Чехії та Естонії, які досягли успіхів в економічному розвитку уже в наш час.

Після розпаду Радянського Союзу Чехія за структурою економіки була досить близька до України — розвинена металургія, важке машинобудування, але економіка значною мірою сировинна та енергомістка. Однак, трансформуючись, країна змогла використати свої переваги для успішної перебудови. Частка середнього класу в загальній кількості населення в Чехії сьогодні більша, ніж у Німеччині. Важливу роль у чеській перебудові відіграла держава: використовуючи свої можливості, вона закривала нерентабельні підприємства, створювала майданчики для розвитку нового бізнесу, вдало використовувала системи регулювання, мотивуючи громадян до необхідних трансформацій. Наведу кілька цифр: норма нагромадження в Чехії в середині 1990-х років становила 35,8 % ВВП, зараз — 24—26 % (в країнах ЄС в середньому 20 %); особисті заощадження найбільші серед країн ЄС — 19—21 % (у середньому в ЄС 14—15 %).

Подібний шлях пройшла й Естонія. Норма нагромадження в ній становить 24—26 % ВВП; особисті заощадження — 7,3 %. Населення країни історично орієнтоване на активне внутрішнє споживання.

На превеликий жаль, Україна так і не змогла досягти успіху в трансформації своєї економіки.

Ми маємо усвідомлювати всю серйозність виклику, який полягає у виборі моделі майбутнього відродження України.

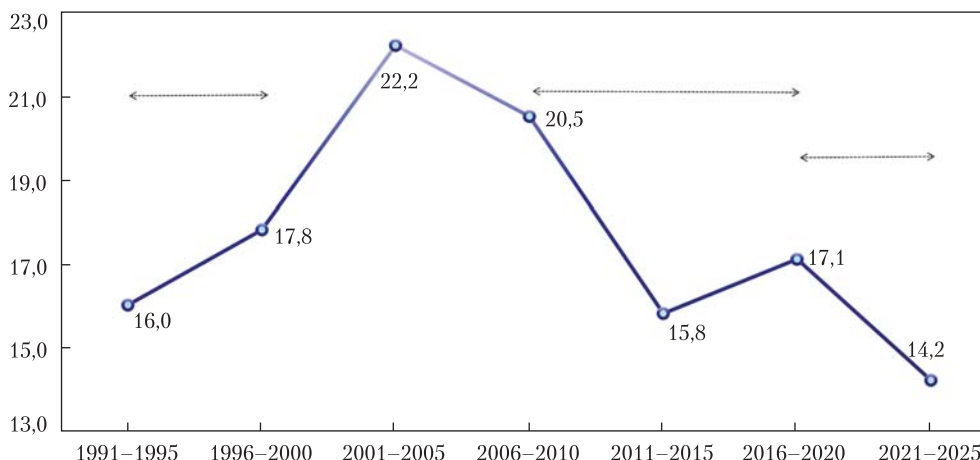

Рис. 2. Періодизація моделей економічної діяльності в Україні за роки незалежності

У контексті перебудови економіки в історії незалежної України можна виокремити чотири періоди (рис. 2).

Перший пов'язаний з масовим закриттям нерентабельних підприємств, які в умовах відкритості економіки держава просто втрачала.

На початку 2000-х років в Україні розпочався другий період — економічний (інвестиційний) бум, пов'язаний зі зростанням світових цін на основні експортні товари. Норма заощадження зросла до характерного для відбудови й модернізації рівня 27—28 %. Саме в цей період країна мала чудовий шанс для успішної трансформації, але українська держава послаблює свій вплив на ринок, віддаючи цю місію екзогенним чинникам. Користуючись «золотим часом» високих цін на сировину, кожен із суб'єктів (держава, бізнес, населення) працював на себе, вирішуючи свої нагальні проблеми і не думаючи про майбутнє. Людей, які тоді були при владі, називали хорошими господарниками. Насправді ж ніякі вони не господарники — як тільки ціни пішли вниз, економіка посипалася.

Сьогодні схильність українців до заощадження та нагромадження перебуває на дуже низькому рівні. Ми обов'язково маємо прагнути вийти на рівень 28—30 % ВВП і для досягнення цієї мети використовувати всі відповідні чинники, щоб знову не втратити свій шанс.

На жаль, в Європейському Союзі ще починаючи з 1970-х років поступово знижувалася

схильність до нагромадження і сповільнювалося економічне зростання. У 2006—2010 рр. світ переживав глобальну фінансову кризу, потім була пандемія. Лише в останні роки динаміка розвитку економіки ЄС пішла вгору, хоча Європейський регіон не демонструє тих економічних успіхів, які мав після Другої світової війни. А для повоєнного відновлення економіки України було б вкрай важливо мати гарний приклад і стимул з боку Європи.

Ми проаналізували, куди під час інвестиційного буму вкладав кошти український бізнес, і порівняли з тим, куди для модернізації своєї економіки вкладали їх підприємці Чехії. Окреме питання — банківські кредити. Вони й тоді, і нині використовувалися дуже слабо. А в повоєнній Німеччині кредити сягали 35 % ВВП.

В Україні ми не мали можливості, не вміли й не хотіли пускати прямі іноземні інвестиції у свою економіку. Гроші вкладали, куди могли: в нерухомість, фінансовий сектор тощо. Населення також не мало особливих альтернатив: держава не створила механізмів, які б давали змогу вкладати кошти так, щоб обезпечити себе на майбутнє і мати відповідний дохід. Тому люди вкладали переважно у житлове будівництво. Сама ж держава реалізовувала соціальні програми. І це також одна з причин подальшого системного провалу.

Над сценаріями розвитку економіки України зараз розмірковують чимало професійних

інституцій і громадських організацій. Думають над цим і науковці Інституту економіки та прогнозування НАН України. Зокрема, показано, що великий потенціал для експорту має сьогодні український ОПК, але реалізується він лише на 30 % — переважно через те, що замовлення формує виключно держава для потреб ЗСУ. Водночас саме такі можливості використовувала повоєнна Японія, реалізуючи своє економічне диво. Цим самим шляхом ішов й Ізраїль. Але для того щоб можливості України в оборонних технологіях зростали і вдосконалювалися, необхідно забезпечити науковий супровід цієї високотехнологічної галузі.

Один зі сценаріїв може бути схожий на те, як трансформувалася Чехія. Це високотехнологічний шлях, яким Україна може рухатися до європейської співдружності. Згадаймо також варіант, який обрала Болгарія. У цій країні на етапі її вступу до Євросоюзу також відбулася певна модернізація й прив'язка до європейських ланцюгів постачань. Болгарія змогла істотно наростити свої спроможності й досягти успіху.

Один з найгірших сценаріїв — продовження функціонування довоєнної моделі економіки вже сформованого індустріально-сировинного напрямку спеціалізації в глобальних координатах з низькою доданою вартістю. За оцінками Українського інституту майбутнього, збереження наявної аграрно-сировинної моделі до 2030 р. може призвести до втрати промисловістю України близько \$260—300 млрд.

Зрештою, поки що майбутнє в наших руках. Як сказано у відомій книзі «Дієва економіка для важких часів» лауреатів Нобелівської премії з економіки 2019 р. Естер Дюфло та Абхіджіта Банерджі, «... якщо ми як суспільство колективно не зможемо в цей час розробити політику, яка допоможе людям вижити і зберегти свою гідність у цьому світі високої нерівності, то довіра громадян до нашої здатності впоратися з проблемами може бути втраченою назавжди».

Дякую за увагу!

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*

Valeriy M. Heyets

Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>

UKRAINE'S ECONOMY IN THE COORDINATES OF GLOBAL DEVELOPMENT

Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, August 21, 2026

The report examines the economy of Ukraine in the current coordinates of global development, which are changing under the influence of war, transformation of the world economic order, technological competition and European integration. It emphasizes that the priority task is not only the restoration of lost potential, but also the formation of a new trajectory of the country's development, which will combine the protection of the manufacturing base, human capital, domestic market, critical infrastructure with technological renewal and taking into account modern challenges and threats to global economic development, as well as the peculiarities of Ukraine's integration into the European Union on a parity basis, which would ensure the protection of national interests and domestic market.

Cite this article: Heyets V.M. Ukraine's economy in the coordinates of global development (transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, August 21, 2026). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2026. (9): 52—57. <https://doi.org/10.15407/visn2026.09.052>